

ÎN PROBLEMA IZVOARELOR TRADIȚIEI MEDIEVALE A ÎNTEMEIERII MOLDOVEI

Pavel PARASCA

Istoric medievist. Doctor habilitat în istorie (1998). Cercetător științific superior (1982). Conferențiar universitar, Catedra Istorie, Facultatea Istorie și Relații Internaționale, ULIM. (1990), Conducător de doctorat. Autor a peste 200 diverse publicații științifice, inclusiv 3 monografii, 2 cursuri universitare, 2 manuale școlare.

Domeniul de cercetare: istoria politică a Țărilor Române în epoca medievală. Director al Institutului de Istorie și Științe Politice (2010-prezent). Membru al Comisiei prezidențiale pentru studierea și aprecierea regimului totalitar-comunist din Republica Moldova (2010). Decorat cu Ordinul de Onoare al Republicii Moldova (2010).

Résumé

Bien qu'assez représentative, l'historiographie de la fondation de l'Etat médiéval de Moldavie, à part quelques exceptions seulement, continue à accorder crédit à la tradition des chroniques qui attribuent le phénomène à une miraculeuse „descente” d'un group de Roumains de Maramureș (au nord-est de Transylvanie), produite en 1359, avec à sa tête le voïvode Dragoș. La recherche des sources historique de cette tradition dénonce le fondement de cette théorie, due à une collation artificielle de la tradition folklorique dans laquelle c'est perpétuée la mémoire du premier voïvode moldave Dragoș, et de la narration du chroniqueur hongrois Ioan (Jean) de Târnava, qui présentait en tant que fondateur de la Moldavie le voïvode de Maramureș, Bogdan, qui, accompagné des Roumains de ce district, passait, juste en 1359, de ce côté des Carpates et s'installait à la tête du voïvodat de Moldavie, qui existait déjà comme tel depuis quelques décennies. Le fond historique sur lequel est projetée la fondation de ce voïvodat conduit vers le temps, où en Hongrie, régnait Ladislas IV (1272 – 1290). On tient compte aussi de la liste de premiers voïvodes moldaves, dans laquelle Bogdan figure le troisième, après Dragoș et son fils Sas. On n'exclue la possibilité, qu'avant Bogdan, il y avait encore d'autres voïvodes, comme, par exemple, Balç, attesté comme étant le fils de Sas.

Mots-clé: tradition folklorique; chronique primitive; chronique indigènes; prototype; terra-regnum; fondateur d'Etat.

Este știut că originea statului medieval românesc de la est de Carpați, care și-a croit calea sa istorică sub numele de Țara Moldovei și-a găsit reflectare în câteva scrieri cronicărești din secolele XV-XVI publicate mai întâi de Ioan Bogdan apoi republicate cu unele adnotări și completări de P. P. Panaitescu [7, p.6-14, 39-40, 43-48, 55-60, 69, 154-157, 158-160, 168-177]³. La ele s-ar adăuga prima cronică scrisă în limba română de Grigore Ureche,

3 Aici și în continuare prin bară, indică, în primul caz, pagina textului, în limba slavă, iar cea de-a doua – pagina textului în limba română.

în prima jumătate a secolului XVII, în care cronicarul face trimitere și la un oarecare „letopiseț moldovenesc”, rămas însă necunoscut și care a fost completată cu unele interpolări efectuate de Simion Dascălul și Misail Călugărul [38, p.58-66]. De altă parte stă *Cronica Ungurilor* scrisă de Ioan de Târnave (Küküllő) – cronicarul oficial al regelui Ungariei Ludovic I de Ajou (1342-1382) – în anii imediat următori morții acestuia și care a fost ulterior inclusă în *Cronica Ungurilor* a lui Ioan de Thuroț și compilată la fel de alți cronicari unguri din secolul al XV-lea [32, p.19]. Am vorbi, așadar, de două tradiții cronicărești în problema vizată: internă(moldovenească) și externă (ungurească).

În istoriografie s-a observat deja că în tradiția medievală, așa cum o prezintă cronicile indigene, s-au întretesut fapte concret-istorice și legendar-folclorice, întrevăzându-se totodată și unele detalii care reflectă anumite interese ale feudalității ungare [31, p.33], mai bine zis ale autorităților regale ale Ungariei. Este natural să se admită din start că aceste detalii și-au găsit locul în scrierile cronicarilor moldoveni sub efectul cronicilor ungare - unicele din izvoarele narative străine și primele dintre scrierile cronicărești în genere care s-au referit și la începuturile statale ale românilor de la est de Carpați. Căci, dacă toate cronicile moldovenești timpurii cunoscute au fost scrise în secolul al XVI-lea în baza unui prototip comun, numit convențional *Cronica Țării Moldovei* și încheiat pe la începutul aceluiași secol (după 1500 dar ante 1527 [1, p. 228-230] apoi principalele opere cronicărești ungare, care s-au referit și la începuturile statele ale Moldovei (*Cronica de la Buda*; *Cronica de la Duhnitz*; *Cronica lui Ioan de Thuroț*) fusese încheiate, în ordinea în care le-am menționat mai sus, în 1473, 1479 și 1485 [32, p. 19], astfel că ele nu puteau rămâne necunoscute cărturarilor moldoveni ai vremii care s-au văzut inspirați de ideea de a transpune pe hârtie ceea ce se știa, către vremea respectivă, în cercurile culte indigene despre originea țării lor, fără însă a respinge categoric și cele consemnate de cronicarii din regatul vecin. S-ar impune așadar o examinare comparată a informațiilor oferite de cronicarii unguri, de o parte, și celor moldoveni de altă parte, pentru a pune în evidență ceea ce este comun între ele și ceea ce le deosebește. Din păcate, cu doar o excepție asupra căreia mă voi opri ceva mai jos, un asemenea examen în istoriografie nu s-a făcut, ceea ce m-a și determinat să mă aplec special asupra subiectului formulat în titlul prezentului studiu.

Pentru început, însă, dat fiind că Ioan de Târnave a fost primul care a consacrat un capitol special, deși foarte succint, apariției Moldovei ca stat (*regnum*) desprins de sub suzeranitatea, reală sau pretinsă, a regelui Ungariei Ludovic I preluat și de către alți cronicari unguri, reproduc aici cea mai

esențială parte a acestuia, nu înainte de a constata că evenimentul central descris nu este datat, fiind inclus la modul general în domnia regelui menționat. Astfel, în domnia lui Ludovic I, „Bogdan, voievodul românilor (Olahorum) din Maramureș, adunând pe românii acelui district, a trecut în taină în Țara Moldovei, care era supusă Coroanei ungurești, dar din cauza vecinătății tătarilor, de mult timp [era] părăsită de locuitori; și deși el (Bogdan – n. mea), a fost mereu combătut de oștile acestui rege (Ludovic – n. mea), crescând numărul românilor din această Țară, ea s-a lățit în regat (*in regnum est dilatata*)” [36, p. 317]⁴.

Dar cum prezentau începuturile statale ale Moldovei cronicile indigene? Încep cu așa-zisa *Cronica scurtă a Moldovei*, considerată a fi o cronică primitivă pentru perioada de până la începutul domniei lui Ștefan cel Mare (1457) care reproduce doar o simplă înșiruire de voievozi moldoveni, începând cu Dragoș și Sas (ambii ignorați de cronicarii unguri) și continuând cu Bogdan (ignorându-i-se originea lui maramureșeană și orice eveniment legat de înscăunarea lui ca voievod al Moldovei) și alți voievozi ulteriori de până la Bogdan al II-lea (1448-1451) - tatăl lui Ștefan cel Mare, indicându-le doar durata de ani ai domniilor, fără, însă, ca aceasta să fie însoțite de o amplasare cronologică. Important mi se pare și faptul că, indicându-se că Dragoș „a venit”, nu se specifică de unde, iar la Bogdan, care cu siguranță „a venit”⁵, acest lucru nu este consemnat [7, p. 39-40].

Abia în cronicile de mai târziu, care, așa cum consideră mai mulți cercetători avizați, au avut ca prototip un letopiseț numit convențional *Cronica Țării Moldovei*, rezultată din asamblarea *Cronicii scurte* și a *Cronicii lui Ștefan cel Mare*, se conțin unele precizări privindu-l pe Dragoș, inclusiv de ordin genealogic, fără însă a se produce vreo modificare în ceea ce-l privește pe Bogdan. Astfel, Dragoș ar fi venit „din Țara Ungurească, din Maramureș (adică întocmai cum cronicarii unguri scriau cu referire la Bogdan - n.me), după un bour la vânătoare” [7, p.14, 48, 60, 69, 177]. Este lesne de observat, că adăugirile inovaționale au apărut după încheierea scrierii tuturor cronicilor ungare care consemnează trecerea lui Bogdan din Maramureș. Și dacă cronicile indigene trec peste acest fapt în realitatea căruia nu este motiv pentru a ne îndoii, oare nu ar fi justificat să se creadă, că în

⁴ În varianta tradusă în limba română, pasajul a fost preluat de la A.V. Boldur [3, p. 137] și Victor Spinei [32, p. 366]

⁵ Trecerea lui Bogdan din Maramureș în Moldova, consemnată de Ioan de Târnave, este dovedită documentar de diploma regelui Ludovic I din 2 februarie 1365: „Bogdan și fii săi ... plecând pe ascuns din zisul nostru regat al Ungariei în suspomenita noastră țară moldovenească...” [8, p. 82]

scrierile cronicărești indigene ceea ce cronicarii unguri scriau despre Bogdan au fost asociate numelui lui Dragoș, însoțindu-le cu romantica vânătoare de bour? Acest transfer se lasă întrevăzut cum nu se poate de bine din contrapunerea variantei desfășurate a legendei despre „descălecatul ” lui Dragoș din așa zisa Cronică moldo-rusă și a narațiunii din Cronica lui Ion de Târnave despre „descălecatul” lui Bogdan. Nu o să reproduc aici întreaga narațiune din cronica indigenă menționată, deși în ansamblu ei, ea are o valoare excepțională pentru lărgirea orizontului vremii și circumstanțelor istoriei în care a luat ființă voievodatul Moldovei în frunte cu primul său voievod Dragoș - adevăratul întemeietor a formațiunii statale est-carpatică care a stat la începutul procesului de constituire a celui de-al doilea stat românesc extracarpatic. Mă voi limita doar la fragmentul ce ține direct de obiectivul prezentului studiu.

Astfel, relatând legendara vânătoare de bour, în urma căreia Dragoș și însoțitorii lui s-au pomenit dincoace de Carpați, autorul necunoscut al narațiunii scrie despre hotărârea lor unanimă de a se stabili cu traiul în țara necunoscută de ei până atunci „pentru că era loc pustiu și la marginea ținuturilor în care rățăceau tătarii” [7, p. 156-160] adică întocmai cum scria Ion de Târnave către vremile trecerii în Moldova a lui Bogdan. Coincidența dintre cele consemnate de cronicarul indigen în legătură cu Dragoș și cele scrise de Ioan de Târnave în legătură cu Bogdan este frapantă și este necesară o lipsă totală a spiritului de observație pentru ca să treci pe lângă ea. Explicația acestei coincidențe este foarte simplă: cronicarul ungar, din neștiință sau dintr-o rea voință, a omis numele lui Dragoș și a urmașului acestuia, Sas, punându-l drept prim voievod al Moldovei, (întemeietor, „descălecător” al țării venind din Maramureș). Cronicarul anonim din Moldova, știind din alte surse (tradiția folclorică) că în realitate prim voievod al Moldovei, adică întemeietor al voievodatului respectiv, a fost Dragoș, urmat de Sas, a transferat starea de țară fără locuitori a Moldovei, așa cum o prezenta Ioan de Târnave, către vremea anterioară întemeierii voievodatului lui Dragoș, concomitent atribuindu-i acestuia și venirea din Maramureș, prezentând-o ca o consecință a vânătorii de bour și lăsând să se înțeleagă că fenomenul s-a datorat Divinității. În consecință, despre faptul real al trecerii din Maramureș în Moldova a lui Bogdan, cronicile moldovenești nu suflă nici un cuvânt, astfel că el este indicat doar al treilea în lista primilor voievozi moldoveni după Dragoș și Sas.

Observând această stare de lucruri, Victor Spinei – unul dintre cei mai erudiți cercetători ai problemei formării statului medieval românesc de la est de Carpați – a constatat faptul că „tradiția moldovenească de mai târziu l-a

frustrat pe Bogdan de recunoașterea celor înfăptuite de el în sfera organizării statele, atribuind reușitele sale lui Dragoș” [32, p. 371], fără însă a încerca să explice mecanismul acestui transfer de imagine. Iar Ion Eremia, observând că „în Moldova, Bogdan nu era considerat întemeietorul țării cel puțin de tradiția fixată în cronicile noastre interne până la începutul secolului al XVIII-lea, care îl consideră întemeietor pe Dragoș” [10, p. 54], acordă preferință celor scrise de Ioan de Târnave. Pe o altă pagină a aceleiași lucrări autorul pomenindu-se în fața „*situației inexplicabile*” (subl. aut.) că în tradiția fixată de cronicarii moldoveni nu Bogdan apare ca întemeietor al Moldovei, ci Dragoș” [10, p. 44] nu a încercat să-i caute dezlegare acestei situații, care pare inexplicabilă doar dacă nu te încumeți să o explici.

Că tradiția privind întemeierea Moldovei, așa cum este ea reflectată în cronicile slavo-române din cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea și din secolul al XVI-lea, preluată și oarecum completată în letopisețul lui Grigore Ureche și interpolările lui Simion Dascălul și Mihail Călugărul din secolul al XVII-lea, a fost elaborată în punctele ei esențiale sub influența izvoarelor istorice ungare, se lasă observată și prin alte elemente ale ei. Însăși datarea „descălecatului” lui Dragoș la 1359 ar coincide cu vremea aproximativă la care din Maramureș în Moldova a trecut voievodul românilor de acolo Bogdan, prezentat de Ioan de Târnave ca fiind întemeietorul țării românești de la est de Carpați⁶. Esențial mi se prezintă și demonstrația făcută de eruditul cunoscător al cronicilor moldovenești, Leon Simanschi, că anul 1359 ca dată a „*descălecatului*” lui Dragoș, este o dată artificială introdusă în scrierea cronicărească la anul 1451, în urma confundării lui Dragoș fiul lui Giula din Giulești, care, în 1359, a condus o expediție militară în Moldova pentru înăbușirea mișcării antiungare de aici și care, la 20 martie 1360, era răsplătit pentru meritul câștigat printr-o diplomă a regelui Ungariei Ludovic I, astfel că „*restauratorului*” (subl. aut.) autorității maghiare” în Moldova i s-a atribuit „*rolul descălicătorului omonim*” (subl. aut.), provocând, în același timp, în cronologia celei de-a doua jumătăți a secolului al XIV-lea perturbații incalculabile” [34, p. 131-132]. Prin această confundare s-ar explica și faptul că nici o cronică care-i consemnează domnia lui de doar numai doi ani, nu indică că el ar fi murit în scaun, căci Dragoș din Giulești se afla la 20 martie 1360, viu și nevătămat în Maramureș. Este lesne de înțeles și de unde s-au luat și cei doi ani, rotunjiți desigur, ai problematicii sale domnii, dacă

⁶ În jurul datării acestui eveniment s-au dus și se mai duc discuții în istoriografia problemei. Pentru a evita riscul de a deturna logica prezentului studiu, omit aici discuțiile la subiect, urmând să reveni la ele ceva mai departe, la locul potrivit.

evenimentul în care a fost el implicat s-a produs în 1359 și s-a consumat în 1360.

Țin cont și de afirmați judicioasă a lui P.P. Panaitescu că în esența tradiție este „de a păstra nume reprezentative, fapte eroice sau care au produs spaimă, uneori însă să le confunde: dar ceea ce nu poate reține amintirea oamenilor, *sunt datele* (subl. aut.), care se înseamnă în cărți sau anale contemporane, nu se imprimă însă în amintirea populară sau individuală” [18, p.101-210]. Și Mircea Eliade scria că „conștiința populară nu se preocupă de cronologie, nici de exactitatea evenimentelor și de autenticitatea personajelor istorice” [9, p. 209-210]

Dar impresia cea mai convingătoare că primele scrieri cronicărești din Moldova despre începuturile statale la românii est-carpatici, care, până atunci, se păstrau doar în memoria populară – „basme și povești” cum scria Grigore Ureche [37, p. 58] – s-au realizat sub impresia dar și ca reacție la cele ce scriau cronicarii unguri, este demonstrată cum nu se poate de bine în narațiunea desfășurată despre întemeierea Moldovei prin Dragoș din *Cronica zisă moldo-rusă*, încheiată, probabil după moartea lui Ștefan cel Mare, cel mai degrabă în domnia nepotului acestuia, Ștefan cel Tânăr sau Ștefăniță (1517-1527) [7, p. 153-154], deși nu este exclus ca partea introductivă a ei – narațiunea propriu-zisă a întemeierii - , să fi fost scrisă încă în timpul vieții marelui cneaz al Moscovei Ivan al III-lea⁷. Nu încapă îndoială că, la vremea când s-a redactat narațiunea în cauză , afară de cronicile ungare menționate mai sus, mai exista încă o cronică maghiară, care nu s-a păstrat până la zilele noastre, dar care era cunoscută în secolul al XVII-lea când a fost folosită de Simion Dascălul care, într-o interpolare a sa la *Cronica* lui Grigore Ureche, se referea la cele ce „*scria letopiseșul cel unguresc*” (subl. mea), fără a cunoaște însă narațiunea din *Cronica moldo-rusă*. Dacă facem abstracție de epitetul ofensator referitor la români din acest „letopiseș unguresc”, observăm o asemănare izbitoare dintre cele relatate în ea și cele din narațiunea indigenă despre întemeierea Moldovei.

Așa cum urmează din cele preluate și reproduse de Simion Dascălul, *letopiseșul unguresc* la care face trimitere, atribuia întemeierea Moldovei lui Dragoș și nu lui Bogdan, cum scriu celelalte cronici ungurești, legând evenimentul în timp cu domnia în Ungaria a unui rege Laslău [37, p. 62], întocmai cum procedase și autorul necunoscut al narațiunii din *Cronica moldo-rusă*. Dar dacă *letopiseșul unguresc* folosit de Simion Dascălul îi

⁷ Mai amănunțit despre alianța dinastică moldo-rusă și soarta tragică a prințesei Elena, fiica lui Ștefan cel Mare, dată în căsătorie prințului moștenitor de la Moscova Ivan cel Tânăr la Tatiana Panova [19, p. 465-471].

prezenta pe români care i-ar fi fost dați de papa de Roma ca ajutor împotriva tătarilor, solicitat de regele în cauză, ca fiind „oameni răi” de care ar fi fost parcă pline toate temnițele Romei [36, p. 62], apoi în *Cronica moldo-rusă* aceștia sunt prezentați cu numele de romani-vechi sau *Romanovici*, fiind creștini de credință veche, adică ortodoxă, care, spre deosebire de latini (catolici), „nu s-au despărțit de credința lui Hristos”, din subtext înțelegându-se și motivul epitetelor denigratoare la adresa românilor ortodocși invocate de autorul necunoscut al letopiseșului unguresc, care, desigur, era și el catolic.

O apreciere negativă a românilor s-ar desprinde și din scrierile lui Ioan de Târnave și preluată la fel de alți cronicari maghiari din secolul al XV-lea, atunci când se consemnează că trecerea lui Bogdan și a feciorilor săi din Maramureș în Moldova, s-a făcut în taină, adică fără o autorizare din partea regelui Ungariei, însăși țara pe care ei o luaseră în stăpânire fiind supusă Coroanei maghiare [35, p. 317].

Ca răspuns la prezentările tendențioase din cronologia ungară privind începuturile statale ale Moldovei, autorul narațiunii din *Cronica moldo-rusă*, care, ca și alți cronicari moldoveni „l-a frustrat” pe Bogdan de faptele care i se datorau transferându-le către Dragoș, îl prezintă pe acesta din urmă ca ajuns în stăpânirea voievodului pe care l-a întemeiat pe căi și prin mijloace legitime conform voinței lui Dumnezeu: mai întâi Dragoș și romanii vechi ai săi sau Roamnovicii luptă în oastea regelui Ungariei Vladislav/Laslău împotriva tătarilor în teritoriul care în curând avea să le devină o nouă patrie a lor; apoi ei s-au stabilit aici cu traiul „nu în taină” cum i se atribuia lui Bogdan, ci cu învoirea regelui pe care l-au rugat „să le dea drumul să plece”, iar suveranul „le-a dat drumul cu mare plăcere” [7, p. 160]. Totodată, însă, faptul că, deja aflându-se în Moldova, Dragoș a fost ales voievod și investit cu „pecetea voievodală în toată țara, cu capul de bour”, mai invocându-se că întemeierea Țării Moldovei s-a datorat voinței lui Dumnezeu [7, p. 160], ar exprima ideea evidentă că voievodatul întemeiat pe coastele estice ale Carpaților Răsăriteni nu era subordonat Coroanei maghiare așa cum pretindea Ioan de Târnave atunci când se referea la fapta lui Bogdan.

Cele de mai sus vin în susținerea unor observații și concluzii pertinente făcute încă în ajunul celui de-al doilea război mondial și reiterate, cu unele redactări și precizări de rigoare în anul 1963, de către istoricul Alexandru Boldur [2, p. 1099-1121; 3, p. 136-137, 174-193]. Examinând printr-o amplă paralelă narațiunea din *Cronica moldo-rusă* și pasajul referitor la acțiunea lui Bogdan I din scrierea lui Ioan de Târnave, autorul a pus în evidență subtextul politic al acesteia din urmă și influența ei asupra concepției moldovenești privind întemeierea statală a Moldovei medievale. Observând contradicția

existentă în istoriografia problemei, când, după unii istorici „Moldova este întemeiată de Dragoș, după alții de Bogdan” [3, p. 136], A. V. Boldur constată că „legenda înființării statului moldovenesc poartă pecetea *creațiunii ungurești* (subl. aut.) sau cel puțin a creațiunii ungurești”, ceea ce înseamnă că „tot ce poate caracteriza un stat: puterea, populația și teritoriul, totul a ieșit din patrimoniul vechi al statului unguresc” și că această poveste „a fost creată de istoricii maghiari”, în calitate de exemplu fiind indicat anume Ioan de Târnave [3, p. 137], în postura acestuia de notar, adică persoană oficială, al regelui Ungariei Ludovic I de Anjou în timpul căruia s-a și produs trecerea „în taină” a voievodului roman din Maramureș, Bogdan, în Moldova.

Ca urmare „cronicarii români au scris despre întemeierea Moldovei sub influența izvoarelor ungurești, iar de la cronicari concepția aceasta a trecut la istoricii români”. Și dacă afirmația „că totul se datorește Ungariei face parte din legendă”, A. V. Boldur a formulat fără rezerve necesitatea de a o revizui [3, p. 138]. În continuare, autorul a pus în aplicare logica la care, ceva mai sus, am apelat și ei, și anume: „deoarece către timpul scrierii acestei cronici (*moldo ruse* – n. mea.)... există o oarecare tradiție despre statul moldovenesc, în concepția ei ungurească, cronica trebuia s-o împrumute și a împrumutat-o cu unele modificări” [3, p. 141]

Ar urma, așadar, că narațiunea desfășurată despre întemeierea Moldovei prin voievodul Dragoș, din *Cronica moldo-rusă*, cât și capitolul din *Cronica* lui Ioan de Târnave, care-i atribuie întemeierea Moldovei voievodului Bogdan, sunt două surse narrative indispensabile pentru cercetarea problemei constituirii Țării Moldovei, care, însă, deși diferite după proveniență, nu reprezintă două izvoare independente unul față de celălalt. Căci ambele se referă la unul și același fenomen, identic în esență dar deosebit prin numele protagoniștilor implicați, prezentați ca întemeietori („descălecători”) ai uneia și aceleiași țări. Altfel spus, ele nu pot fi folosite separat unul de altul ci doar într-o ambianță, explicații necesitând nu doar punctele de tangență dintre ele, ci și ceea ce le deosebește.

Faptul că Ioan de Târnave nu-i indică înainte de Bogdan, așa cum o fac cronicile indigene, pe voievodul Dragoș și Sas, nu înseamnă deloc că ei, ca și țara pe care au întemeiat-o și au condus-o în perioada anterioară, nu au existat în realitate. Și dacă cronicarul ungar i-a omis din simpla necunoaștere, înseamnă că el nu cunoștea realitățile moldoveni de până la acțiunea lui Bogdan I. Atunci, de unde știa el că Țara Moldovei, existența anterioară a căreia decurge cu claritate din scrierile în cauză, era supusă Coroanei maghiare? Dar dacă Ioan de Târnave i-a omis pe antecesorii lui Bogdan I, urmând să promoveze ideea observată de A. V. Boldur, atunci ar urma că

omiterea celor doi voievozi anterior avea un subtext politic: întemeierea Moldovei de către Dragoș nu-i oferea cronicarului ungur suportul necesar pentru a fundamenta pretențiile de stăpânire a regelui Ungariei asupra Moldovei, așa cum i-a oferit lui cazul voievodului Bogdan. Altminteri vorbind, cronicarul nu dispunea de informații despre originea maramureșeană a lui Dragoș și a anturajului său, găsindu-și „inspirația” în promovarea ideilor tendențioase doar în faptul real al trecerii în Moldova a fostului voievod român din Maramureș.

De altă parte, cronicarii moldoveni și în primul rând autorul necunoscut al narațiunii despre „întemeierea” Moldovei în consecință frumoasei dar totuși legendarei vânători de bour, cunoscând din tradiția folclorică locală că adevărat întemeietor al Moldovei a fost Dragoș, urmat în domnie de Sas – ambii memorizați pentru o vreme anterioară domniei lui Bogdan I,- au exercitat o operațiune pur mecanică, trecând incredibila imagine a Moldovei ca țară pustie și nelocuibilă, așa cum o prezenta Ioan de Târnave, către vremea venirii lui Dragoș, totodată atribuindu-i acestuia și originea maramureșeană și trecerea lui în Moldova, frustrându-l, cum a observat V. Spinei și Ion Eremia, pe Bogdan de fapta a cărui protagonist a fost.

Așa s-a întâmplat, însă, că, de la chiar începutul abordării științifice a problemei formării celui de-al doilea stat românesc medieval extracarpatic, cele două variante ale tradiției cronicărești despre întemeierea Moldovei – cea indigenă și cea ungară –, au fost utilizate ca izvoare diferite și referindu-se la două evenimente deosebite, deplasate în timp, dar apropiate în esență: în primul caz „descălecarea” Moldovei de un problematic voievod român din Maramureș pe nume Dragoș, iar în ce-l de-al doilea – o întemeiere, dar în realitate o a doua „descălecare” a Moldovei de un alt voievod al românilor din Maramureș, pe nume Bogdan, personalitatea acestuia fiind preferabilă și prin faptul că trecerea lui din Maramureș în Moldova este fapt real, atestat și documentar.

Astfel, primul cercetător care a abordat științific problema începuturilor statale ale Moldovei medievale, Dimitre Onciul, nu a pregetat să-i prezinte pe Dragoș și pe Bogdan în rolul de fondatori ai ei în chiar titlul lucrării sale [16, p. 89]. Reputatul istoric a observat totuși că dacă tradiția indigenă pune „descălecatul” lui Dragoș în legătura cu luptele cu tătarii a unui oarecare rege a Ungariei pe nume Laslău, evenimentul nu a putut să aibă loc în 1359, cum datează „descălecatul” lui Dragoș cronicale indigene, căci, la acea vreme în Ungaria domnea regele Ludovic I de Anjou. Totodată, urmând cele scrise de Ioan de Târnave, autorul afirmă greșit că o luptă cu tătarii a oastei ungare, asociindu-i la ea și *pe românii vechi din Cronica moldo-rusă*, s-a petrecut

„numai o singură dată în istoria ungurească”, având în vedere confruntarea descrisă de cronicarul ungur dintre tătarii lui Athlamos și oastea ungară condusă de Andre Lațkfî în primii ani de domnie a lui Ludovic I [16, p. 89-115]. În consecință, D. Onciul s-a angajat într-o fantastică identificare a numelui Laslău, ungurește *László* cu cel al lui *Latzk*, considerându-l pe acesta din urmă ca fiind parcă un diminutiv al celui dintâi. Ca urmare, parcă anume despre acest *Latzk* și nu despre „vr-un rege Ladislau” ar fi vorba în narațiunea indigenă despre întemeierea Moldovei, astfel că autorul în identificarea propusă a văzut chiar „miezul istoric al motivului despre craiul Laslău” [16, p. 116-117]. Este limpede astfel, motivul ce l-a făcut pe D. Onciul ca, pornind de la fundalul istoric al luptei oastei ungare cu tătarii pe care tradiția cronicărească indigenă proiectează „descălecatul” lui Dragoș, să dateze și acest eveniment cu primii ani de domnie a regelui Ludovic I (1342-1382). Ceea ce merită a fi apreciat cu această ocazie, este respingerea anului 1359 ca dată de întemeiere a voievodatului Moldovei din cronicile moldovenești și deplasarea fenomenului la o dată mai veche. Disocierea cronologică făcută, distanța în timp acțiunile celor doi „fundatori” ai Moldovei – Dragoș și Bogdan.

În continuare, D. Onciul a fost preocupat de izvoarele chestiunii „cărui a dintr-amândoi se cuvine numele de prim domn și fondator al statului moldovenesc” [16, p. 119]. În realitate autorul s-a consacrat identificării lui Dragoș din tradiție printre purtătorii aceluiași nume din Maramureș, apelând la documentele maramureșene disponibile la acea vreme și făcând, și în acest caz, identificări neverosimile (de exemplu, identificarea lui Sas, cu Giula din Giulești) [16, p. 124-127], pentru a face concluzia că succesul expediției contra tătarilor, pe care o plasează „pe la 1343”, ar fi fost hotărâtor „pentru întemeierea statului moldovenesc”, lui Dragoș atribuindu-i-se însă „o primă încercare de felul acesta”, lui urmându-i „cu mai mult spor voievodul Bogdan pe la 1349”⁸. În baza identificărilor făcute, care nu rezistă nici unei critici elementare, autorul consideră că Dragoș ar fi rămas „ca cneaz sau voievod maramureșean, în atârnare de regele Ungariei și ca voievod moldovenesc” [16, p. 127]. S-ar fi pus astfel „temei statului moldovenesc”, deși vorba ar fi fost de doar o primă încercare „de-a întemeia în Moldova un principat român”. Spre deosebire, însă, de această încercare a lui Dragoș de a pune temeiul „unui principat român, fără a se desface de regatul Ungariei”, Bogdan

⁸ Este lesne de observat că această dată a rezultat dintr-o simplă operațiune aritmetică, la anul 1343 adăugându-se 2 ani de domnie a lui Dragoș și 4 ani de domnie a lui Sas, așa cum prezintă situația cele mai multe variante cronicărești indigene.

„a devenit fondatorul statului moldovenesc” în întregul său teritoriu de-apoi, a unei comunități politice de sine stătătoare [16, p. 128]

În încheierea studiului său, D. Onciul face două concluzii bazate pe deplin pe aprecierea separată a celor două tragitii ca izvoare deosebite a problemei formării celui de-al doilea stat românesc extracarpatic:

„Pentru Dragoș nu avem temei de a ne îndoi despre adevărul tradiției noastre indigene, încât privește persoana lui ca primul domn maramureșean al principatului moldo-român. El a existat într-adevăr ca descendent din neamul voievozilor români de Maramureș și a pus pe timpul expediției voievodului ardelenesc, Andrea Latzk (Laslău) în contra tătarilor din Moldova (1343), temeiul dintâi al acestui stat, dezvoltat mai apoi din micul principat dragoșean în Moldova superioară care s-a lătit succesiv prin risipirea tătarilor din această țară.

Meritul de a fi adus acest început la împlinire, cuprinzând Moldova întreagă ca stat român de sine stătător, este însă a voievodului maramureșean Bogdan, fondatorul de preferință al statului moldovenesc. Dragoș este înepătorul, Bogdan complinitorul întemeierii” [16, p. 130]

S-a pus, astfel, începutul folosirii separate a celor două tradiții cronicărești, fără a se observa sau, cel puțin fără a se încerca o atare observație, privind nu doar deosebiri (numele Dragoș și Bogdan), ci și asemănările flagrante în anumite puncte între cele două tradiții. În consecință, a prins tot mai mult rădăcină ideea despre două „descălecări” sau întemeieri ale Moldovei, în ambele cazuri protagoniștii lor fiind considerați ca avându-și aceeași origine maramureșeană. Construcția propusă de D. Onciul în primul său studiu a rămas practic neschimbată în cele câteva alte studii ulterioare ale sale referitoare, direct sau indirect, la formarea Țării Moldovei.

Nu pot trece cu vederea faptul că D. Onciul a ignorat sau neglijat informația câtorva cronici ungurești, care demonstrează că o masivă intervenție tătară în Ungaria (a doua, după cea din 1241-1242) a avut loc mai bine de o jumătate de veac înaintea luptei cu tătarii din primii ani ai domniei lui Ludovic I, vorba fiind despre anul 1285, [28, p. 624; 36, p. 247] când rege în Ungaria era Ladislau al IV-lea, poreclit Cumanul (1272-1290), al cărui nume coincide de minune cu cel al lui Vladislav/Laslău din tradiția cronicărească indigenă. Unde mai pui, că, în 1288, acest rege emitea o diplomă a sa în care se vorbește despre o expediție, produsă ceva timp mai înainte, a oastei sale, trimisă pe urmele unor cumani, stabiliți anterior în Ungaria dar care, răscolându-se împotriva regelui, au fugit din regat. Cu această ocazie, Ladislau al IV-lea, însoțit de mai mulți baroni, nobili și slujitori ai săi, s-a pomenit, după cum afirma el singur prin propriile cuvinte,

„in finibus et terminis Tartarorum, quos nemo predecessorum nostrorum peregrauerat, ultra alpes”, adică în confiniile teritoriului controlat de tătari, peste munții Carpați, unde nu mai călcase nimeni dintre antecesorii lui Ladislau al IV-lea. Este adevărat, că, la vremea publicării studiului lui D. Onciul, examinat mai sus, documentul în cauză încă nu pătrunse în circuitul larg științific, fiind publicat într-o colecție mai accesibilă doar în 1887 [14, p. 484], deși ar fi trebuit să fie cunoscut după prima sa publicare într-o colecție de prin anii 30 ai secolului al XIX-lea [11, p. 409]. Ignorând, însă, acest document, D. Onciul nu și-a schimbat viziunea sa, reproducând-o aproape intact și în studiul său consacrat originilor principatelor române și publicat în 1899 [17, p. 700 ș.a]

Către acea vreme, se făcuse cunoscut un punct de vedere contrar, datorat lui A. D. Xenopol, formulat într-un articol consacrat lui Dragoș și Bogdan și generalizat în compartimentul respectiv al primei sinteze de istorie românească pe care a realizat-o. Reputatul istoric ieșean a observat vulnerabilitatea construcției lui D. Onciul. Pentru A. D. Xenopol nu exista nici un dubiu că Vladislav/ Laslău din tradiția cronicărească a întemeierii Moldovei este nu altul decât regele Ungariei Ladislau al IV-lea Cumanul [40, p. 30-33]. Persistând în opinia sa, D. Onciul n-a făcut decât să renunțe la neverosimila identificare Laslău-Latzk, referindu-se însă la o legendă despre Ladislau cel Sfânt, fost rege al Ungariei (1077-1095), care s-ar fi sculat din mormântul său de la Oradea „spre a veni creștinilor în ajutor, împotriva tătarilor, asigurându-i astfel, prin miracol, victoria asupra acestora regelui Ludovic I”. Anume această legendă, interpolată în cronică, ar fi reapărut „sub o altă formă la tradiția moldovenească despre descălecatului lui Dragoș: este legenda lui Vladislav (în varianta slavonă din *Cronica moldo-rusă* - n. mea) craiul unguresc” [17, p. 700], astfel că războiul lui Vladislav sau Laslău craiul unguresc n-ar fi altul „decât expediția făcută de oștile regelui Ludovic al Ungariei în contra tătarilor din Moldova, al cărui rezultat extraordinar a fost atribuit de legenda ungurească intervenției miraculoase a lui Ladislau cel Sfânt”, fiind parcă „învederat că tradiția noastră pune descălecatul lui Dragoș în legătură cu această expediție” [17, p. 701] Și această inovație interpretativă a lui D. Onciul nu a trecut pe lângă atenția oponentului său, A. D. Xenopol, care o aprecia „ca ceva nepsihologic”, adică lipsit de logică, dat fiind că Ladislau al IV-lea fusese prin părțile Moldovei mult înaintea domniei lui Ludovic I, care, de altfel, nici nu a condus personal oastea sa în lupta cu tătarii și deci nici nu s-a aflat cumva prin Moldova [40, p. 30-33]. A. D. Xenopol a respins totodată și ipoteza formulată tot pe atunci de Ioan Ursu,

împărtășită anterior de D. Onciul, cum că Laslău din tradiția moldovenească ar fi fost în realitate voievodul Transilvaniei Andrei (Lackfi) [38, p. 10]

Se pare că identificarea lui Laslău cu Ladislau al IV-lea Cumanul nici n-ar fi trebuit căutată înafara cronicilor moldovenești. Căci, dacă s-ar fi cercetat cu atenție interpolarea lui Simion Dascălul la letopisețul lui Grigore Ureche, s-ar fi observat că *letopisețul unguresc*, la care făcea trimitere cărturarul moldovean, avea în vedere anume intervenția masivă a tătarilor în Ungaria din anul 1285, indicându-se că ea a început „pre Cășlegile Născutului”, adică în plină iarnă după crăciun, iar regele Laslău, acoperit de glorie, sosea la scaunul său „în ziua de lăsatul secului”, adică în preajma Postului Mare al Paștelui [37, p. 62], ceea ce corespunde perfect cu datarea invaziei din 25 ianuarie 1285 și 27 martie 1285 [30, p. 274-275; 10, p. 281]. Și ca să nu mai revin la discuțiile sterile privind identificarea lui Laslău craiul din tradiția moldovenească cu oricare altă persoană, afară de Ladislau al IV-lea Cumanul, constat că mai mulți istorici avizați prin cercetările lor mai mult sau mai puțin recente, au confirmat identificarea făcută de A. D. Xenopol [21, p. 162-163; 25, p. 231-232; 26, p. 175-178; 27, p. 116-152, *passim*; 30, p. 274-281]. Ceva mai înainte, identificarea făcută de A. D. Xenopol, a fost îmbrățișată, cu argumentele de rigoare, și de mine [22, p. 43-45, 53-54]

În folosirea celor două tradiții cronicărești – ungară și indigenă -, A. D. Xenopol, însă, a mers pe urmele lui D. Onciul folosindu-le ca două surse deosebite fără oarecare tangențe între ele. În consecință, a urmat concluzia că „*Moldova a fost de două ori descălecată* (subl. aut.), o dată ca țară rămasă tot în vasalitatea ungarilor, de către *Dragoș* (subl. aut.), și a doua oară ca stat neatârnat, de către *Bogdan*” (subl. aut.) [40, p. 39]⁹. În viziunea reputatului istoric, Moldova ar fi existat „*ca Țară înainte de a fi înființată ca stat*” (subl. aut.) [40, p. 38], lăsându-se influențat evident de scrierile lui Ioan de Târnave, care prezenta Moldova de până la acțiunile lui Bogdan ca *țară* supusă Coroanei maghiare, devenind „regnum” doar după instaurarea acestuia în calitate de voievod al ei [36, p. 317]. Celor două descălecări ale Moldovei, A. D. Xenopol le asocia, spre deosebire de D. Onciul, și „două coborări a românilor maramureșeni din muntele țării lor către câmpia moldovenească” care ar fi fost „amestecată de tradiție în unul și același eveniment”, adevărate în acest sens fiind considerată „*cronica ungurească care raportează descălecarea Moldovei*” (subl. aut., adică cronica lui Ioan de

⁹ Pe o altă pagină A. D. Xenopol scria în același sens ca la prima descălecare luase ființă Moldova „ca Țară supusă Coroanei ungurești”, iar la cea de a doua „Bogdan deslupi Moldova de la Coroana ungurească și o făcu de sine stătătoare, punând astfel începutul statului moldovenesc” [40, p. 55]

Târnave [40, p. 40-41]. Ar urma, așadar, nu că „descălecatul” lui Dragoș din tradiția indigenă ar fi luat naștere sub efectul celor scrise de Ioan de Târnave, ci invers, fenomenul ar fi fost repetat avându-l ca protagonist pe Bogdan I iar faptul că în cronicile moldovenești Bogdan I a fost frustrat de fapta lui, așa cum s-a menționat deja mai sus, este dovadă că ea a fost atribuită de cronicarii moldoveni lui Dragoș. Astfel, dacă am admite că în Moldova a avut loc într-adevăr un „descălecat” maramureșean el s-ar referi doar la Bogdan. Dar dacă voievodatul Moldovei, întemeiat de Dragoș, era deja existent de ceva timp până la Bogdan, atunci și „descălecatul” acestuia în sens de întemeiere a Moldovei își pierde valoarea, în timp ce pretinsul „descălecat” al lui Dragoș la 1359 rămâne fără orice suport documentar.

Cu toate plusurile și minusurile studiilor celor doi reputați istorici români de la hotarul secolelor XIX-XX, meritul lor incontestabil a constatat în încercarea de a scoate întemeierea Moldovei din domeniul fabulei și de a o ridica la nivelul unei probleme de cercetare științifică, oferind și un temei pentru intensificarea discuțiilor în istoriografia subiectului și noi căutări în vederea elucidării lui. O realizare greu de supraapreciat care i se datorează lui D. Onciul a fost subminarea încrederii față de anul 1359 ca dată a întemeierii voievodatului Moldovei de către Dragoș, indiferent de atitudinea față de circumstanțele și vremea când a apărut acest voievod în viziunea reputatului istoric. A. D. Xenopol, la rândul său, a demonstrat, cu mijloacele doveditoare posibile la vremea ceea, identitatea lui Laslău „craiul unguresc” din tradiția cronicărească indigenă cu Ladislau al IV-lea Cumanul, ceea ce i-a permis și o nouă amplasare cronologică a întemeierii voievodatului lui Dragoș în ultimul deceniu de domnie a acestuia. Totodată, ambii istorici, acceptând varianta indigenă și cea ungară a tradiției ca surse autonome, fără nici o intersectare în esența celor invocate de ele, au prezentat întemeierea Moldovei ca rezultând din două „descălecări” distanțate în timp una de alta și având respectiv și câte un propriu protagonist.

Ulterior, destinele istoriografice ale opiniilor celor doi istorici au fost diferite, ceea ce-și are o explicare mai degrabă în logica formală decât în cercetarea științifică. Căci, plasând „descălecatul” lui Dragoș în legătură și în consecința luptei oastei regale ungare cu tătarii din timpul regelui Lagislau al IV-lea Cumanul, A. D. Xenopol făcea imposibilă identificarea „descălecatului” printre purtătorii aceluiași nume din Maramureș, dat fiind că documentele maramureșene publicate de Ioan Mihalyi [15], datează în exclusivitate din secolele XIV-XV, cele mai puține dintre ele referindu-se la primele decenii ale primului secol indicat mai sus. Alta era perspectiva datării „descălecatului” lui Dragoș cu anul 1343 sau 1345, făcute de D. Onciul. Ca

urmare, după cum a observat încă în 1945 Gheorghe I. Brătianu, în istoriografia românească dintre cele două războaie mondiale, cei mai mulți istorici par „a se fi oprit la concluziile *Originilor principatelor Române*” ale lui Dimitre Onciul, astfel că tradiția istorică a întemeierii Moldovei „nu a întâmpinat nici o obiecțiune esențială în istoriografia noastră critică din ultimele decenii” [5, p. 6, 102]. Rămâne însă inexplicabil faptul că eruditul istoric a trecut pe lângă opiniile lui A. V. Boldur, pe care le-am invocat deja în chiar partea de început a prezentului studiu și care fusese făcute publice încă în anul 1937, și, deci nu puteau fi pur și simplu trecute cu vederea. În consecință, autorul lor a trebuit să-și reitereze opțiunile într-o vastă recenzie la lucrarea lui GH. I. Brătianu [4, p. 174-193]. Dat fiind însă că concluziile formulate de Al. Boldur au fost neglijate și de aproape toți cercetătorii, care, direct sau tangențial, au abordat și problema întemeierii Moldovei, îmbrățișând, puțin modificând-o, concepția lui D. Onciul, cred că această atitudine față de viziunile istoricului român din Basarabia și-a avut alte motive decât gradul de credibilitate față de ele.

Unele dintre aceste motive, care ar justifica în parte și atitudinea de neacceptare a construcției propuse de A. V. Boldur l-a oferit cheia aceasta, înlocuind „descălecatul” maramureșean a lui Dragoș din tradiția cronicărească din Moldova cu un imaginat și neverosimil descălecat similar din Galiția, atribuindu-i acestui fenomen conținutul unei reveniri în Moldova a populației românești, care, ceva mai înainte, s-ar fi retras dincolo de Nistru, [3, p. 138-145]. Hotărât, însă în a nu-i recunoaște opțiunile autorul primei sinteze privind istoria Basarabiei, mi se pare a fi faptul că el, demonstrând substituirea de către cronicari moldoveni a întemeierii Moldovei de către Bogdan, într-adevăr trecut în Moldova din Maramureș, așa cum scria Ioan de Târnave și confirma documentar diploma regală a regelui Ludovic I din 2 februarie 1365, prin legendarul „descălecat” a lui Dragoș, a lăsat ultimul fără nici un temei istoric. Altminteri vorbind, A. V. Boldura a încercat și în mare parte a reușit să facă aceea ce n-au făcut nici A. D. Xenopol, nici D. Onciul și nici chiar Gh. I. Brătianu, care cel mai mult s-a aplecat asupra tradiției istorice despre întemeierea celor două state românești extracarpătice, dar care nu și-a pus scopul și nici n-a încercat să observe punctele de tangență și elementele deosebitoare din tradiția cronicărească indigenă și scrierea lui Ioan de Târnave.

Făcând abstracție de neverosimilul și imaginatul „descălecat” al Moldovei din Galiția, este înafara oricăror dubii că punctul de vedere a lui Al. Boldur privind influența evidentă a cronicilor ungare în prezentările fenomenului întemeierii Moldovei asupra cronicilor moldovenești, iar a

acestora asupra istoricilor care s-au preocupat de această problemă, se prezintă ca o inovație în cercetarea începuturilor statale ale Moldovei, și nu doar prin faptul că acest istoric respinge categoric „caracteristica descălecatului, dată de A. Xenopol” [3, p. 138], lăsând totodată fără atenție afirmațiile lui D. Onciul. El deschidea noi oportunități atât pentru cercetările în esența tradiției medievale a întemeierii țării cât și în reconstituirea procesului istoric propriu-zis al genezei și afirmării statului românesc medieval de la est de Carpați.

Este adevărat, că respingând, justificat, „descălecatul” Moldovei, așa cum îl prezenta Al. Xenopol, istoricul basarabean nega de fapt și opera de întemeiere a Moldovei de către Dragoș, plătind tribut scrierii lui Ioan de Târnave, atribuindu-i întemeierea țării lui Bogdan I și întrevăzând doar o perioadă anterioară „de pregătire” și corespunzătoare vremii „principelui Dragoș - Vodă supus regelui unguresc” [3, p. 137]. Astfel autorul, în ciuda observațiilor sale inovatoare, într-un final, nu a reușit să păsească peste schemele care se conturase deja în istoriografie bazate pe folosirea celor două tradiții cronicărești - moldovenească și ungară – ca surse care s-ar referi la două fenomene fără legătură între ele – într-un caz „descălecatul” Moldovei prin Dragoș ca aflător în dependență de Coroana regală maghiară, iar în celălalt întemeierea Moldovei ca stat independent, desprins de sub supremația ungară, în frunte cu Bogdan I.

Revenind la Gh. I. Brătianu, dispus evident să contribuie la reabilitarea tradiției cronicărești ca izvor indispensabil la cercetarea problemei întemeierii statale, rețin argumentul invocat în favoarea întăririi credibilității față de scrierile cronicărești, cum că acestea ar fi fost alcătuite „nu mult mai târziu decât un secol de la întâmplările care le relatează” fără însă a face vre-o observație privind vremea scrierii cronicii lui Ioan de Târnave și vremea transunerii pe hârtie a legendarului „descălecat” al lui Dragoș, prima fiind încheiată la mai bine de un secol înaintea celei de-a doua, mai reușind, către acea vreme să fie și „tirajată” prin intercalarea ei în componența altor câteva cronici ungare, pe care le-am menționat deja în partea de început al prezentului studiu. Ar fi fost natural, așadar, să se vadă în cronica ungară o sursă a tradiției cronicărești indigene, și nu o confirmare a știrii „descălecatului, păstrată în izvoarele noastre în forma ei legendară”, chiar dacă la „Cronicile perioadei angevine din Ungaria” s-ar asocia și „diplomele regelui Ludovic I din 1349 (sic!!!) și 1365” [5, p. 102-103]. Căci ele toate se referă fără nici o abatere la Bogdan, fapta căruia, însă, este totalmente ignorată de cronicarii moldoveni. Având ca obiectiv abilitarea tradiției ca izvor istoric, Gh. I. Brătianu a apelat doar la acele argumente, care să-i

confirme intenția, fără a aborda problema surselor din care s-au inspirat cronicarii moldoveni, astfel că s-a văzut îndreptățit să facă concluzia cum că ar fi „destul de limpede că în ce privește Moldova, tradiția descălecatului, confirmată de altfel de mărturii contemporane neîndoielnice, constituie un temei indiscutabil în înființarea statului” [5, p. 104-105]. Se aveau, desigur, în vedere, informațiile referitoare la Bogdan, care nicidecum nu pot fi folosite pentru a confirma „descălecatul” lui Dragoș, căci anume acesta este pus de cronicarii moldoveni drept piatră de temelie a înființării voievodatului Moldovei. Să treci pe lângă evidentul transfer al faptelor, care s-a petrecut în legătură cu Bogdan, exercitat de cronicarii moldoveni, către Dragoș, înseamnă de fapt să anulezi tradiția înrădăcinată în memoria istorică moldovenească despre acesta din urmă ca voievod întemeietor al Moldovei și să accepți drept unica veridică tradiția cronicărească străină, întemeiată nu fără un suport ideologico-politic, de Ioan de Târnave.

Unica înrâurire ungară „asupra” descălecatului românilor „ungureni” din Maramureș în Moldova, Gh. I. Brătianu, cu referire la investigația lui Romulus Vuia [39, p. 309], vedea doar în legende maghiare „în legătură cu cucerirea Panoniei și Ardealului” considerând pe bună dreptate, că această înrâurire, este „o latură a problemei ce s-ar cuveni să fie adâncită și lămurită mai bine, mai ales pentru că dă întemeierii Moldovei aspectul unui fenomen de imigrare românească, într-un ținut pustiu ce nu răspunde decât într-o măsură restrânsă realității” [5, p. 106-107]. Și era oare greu de observat că această stare a Moldovei de până la întemeiere cronicarii moldoveni o plasau în timp înaintea întemeierii voievodatului Moldovei prin Dragoș, întocmai cum o făcea Ioan de Târnave pentru vremea anterioară evenimentelor întâmplate în legătură cu Bogdan? În fine, așa cum ar rezulta din concepția lui Gh. I. Brătianu, în Moldova s-ar fi produs un singur „descălecat” maramureșean – cel în frunte cu Bogdan, adică cel descris de Ioan de Târnave.

Într-adevăr cronicarul ungar în cauză, după câte am observat și la începutul studiului, prezenta trecerea lui Bogdan din Maramureș în Moldova și ca fiind însoțit de o masivă deplasare dincoace de Carpați mai că nu a tuturor românilor din Maramureș (Bogdan... aducând pe românii aceluia district...). Repopulând Moldova care „de mult timp [era] părăsită de locuitori” [36, p. 317]. Falsitatea acestei afirmații este demonstrată de faptul că, ulterior, documentele maramureșene nu mărturisesc despre esența câtorva așezări satești care ar fi fost părăsite de locuitorii lor. Afirmațiile cronicarului ungar sunt denunțate și documentar de cunoscuta deja diplomă a lui Ludovic I din 2 februarie 1365 care concretizează negru pe alb, că în realitate în

Moldova a trecut doar Bogdan și fii săi, fără a le preciza numărul și numele [8]. Ar urma că „descălecatul” Moldovei ca teorie cronicărească i se datorează lui Ioan de Târnave și că în fenomenul impunătoarei anverguri cu masive implicări demografice românești din Maramureș el nu a existat decât în mintea acestui cronicar ungar cu evident subtext politic și tendențios. În acest caz, îmi anunț atașamentul la exercițiul propus de Gh. I. Brătianu, și anume: „Să presupunem că s-ar fi pierdut diplomele regelui Ludovic de Anjou și că n-am avea decât într-o transcriere deformată și târzie însemnările lui Ioan de Küküllö și a *Cronicii Dubnicense* – nu am fi oare deplin îndreptați să contestăm descălecatul în istoria Moldovei, după cum a fost contestată tradiția lui în Țara Românească?” [5, p. 106-107]. Numai că eruditul istoric propune acest exercițiu pentru a lăsa teren să se admită posibilitatea fenomenului „descălecării” la fel și în cazul celui alt stat românesc de la sud de Carpați. În condițiile când „descălecatul” Moldovei se argumentează doar prin scrierea tendențioasă a lui Ioan de Târnave, de la care fenomenul a fost preluat de cronicarii moldoveni, cred că și în cazul Moldovei această creațiune artificială este lipsită de temei, în aceeași măsură, în care nu corespunde realității nici tradiția cronicărească de spre „descălecatul” Țării Românești. Căci, dacă cumva ar fi lipsit într-adevăr diplomele menționate ale regelui Ludovic I al Ungariei și scrierea cronicarului Ioan de Târnave, n-ar fi apărut nici tradiția cronicărească indigenă despre „descălecatul” maramureșean al lui Dragoș, care, dacă facem abstracție de influența cronicilor ungare asupra tradiției cronicărești din Moldova, nu beneficiază de absolut nici o mărturie doveditoare. În picioare rămâne doar faptul perpetuat în tradiția folclorică moldovenească despre Dragoș ca întemeietor al Țării Moldovei.

Prin prisma celor de mai sus mi se pare inacceptabilă atitudinea lui Gh. I. Brătianu față de Dragoș, prezentând Moldova de până la Bogdan ca fiind parcă „organizată între timp de Dragoș și de Sas *ca marcă de graniță a regatului Ungariei* (subl. aut.)” [5, p. 111]. La urma urmei, o asemenea afirmație, lansată în circuitul istoriografiei și de alți istorici români cu renume (N. Iorga, Const. C. Giurescu) și-ar fi avut dreptul la existență și difuzare în cercurile științifice, dacă măcar cineva dintre cercetători ar fi invocat în favoarea ei barem un argument doveditor. Aderarea lui Gh. I. Brătianu la această aserțiune pare cu atât mai stranie atunci când, în capitolul consacrat Moldovei înainte de problematicul „descălecat”, el indică două „argumente puternice” în favoarea „extinderii unui stat moldovenesc” sau a unui principat înainte de „descălecatul” maramureșean, în partea de miază noapte a Moldovei, la hotarul cu Galiția, identificându-l însă doar cu ceea ce se va

numi mai târziu Țara Sîpenitului și „poate vechiul ținut românesc al Bucovinei”, ceea ce oferea un nou reazem „despre care cercetările viitoare vor avea să țină seamă” [5, p. 116-119, 122-123, 441]. Cu toate acestea, solidarizându-se cu opinia lui D. Onciul și a altor nume de rezonanță din istoriografia românească interbelică, care au îmbrățișat-o, Gh. I. Brătianu admitea ca fiind posibilă o „întâia expediție ardeleană la răsărit de Carpați împotriva tătarilor” în 1343, „din care a rezultat și descălecatul lui Dragoș” [5, p. 121]. Adică totuși două descălecări cu efecte diferite fiecare. Solidarizarea cu această problematică interpretare nu i-a permis lui Gh. I. Brătianu să-și fructifice pe deplin observarea proprie a atâtor „argumente noi în favoarea existenței unui principat sau voievodat deosebit și mai vechi în partea de miază noapte a Moldovei, cuprinzând poate ce se va fi numit în urmă Țara Sîpenitului și ținutul Bucovinei” văzând în toate „un argument în favoarea tezei că acest voievodat e mai vechi decât descălecatul din Maramureș”, dar că el ar fi fost „integrat mai târziu în hotarele principatului unificat al Moldovei” [5, p. 149], de parcă distanța dintre basinelul râului Moldova, și ținutul Bucovinei nu ar fi atât de insignifiantă, încât să nu fie luată în seamă. Este semnificativ și faptul, că eruditul istoric român vedea rădăcinile istorice ale principatului / voievodatului din partea de nord încă până la jumătatea secolului al XIII-lea [5, p. 150-152], adică mult înaintea chiar a domniei în Ungaria a regelui Ladislau al IV-lea Cumanul, numele căruia este indicat în tradiția cronicărească din Moldova în legătură cu întemeierea voievodatului lui Dragoș.

Altfel vorbind, dacă Gh. I. Brătianu n-ar fi trecut pe linia reconstrucția propusă de A. D. Xenopol și nu s-ar fi lăsat câștigat, fie și doar parțial, de concepția lui D. Onciul, el ar fi putut lesne să identifice principatul/voievodatul din partea de nord a Moldovei, de care atârna indicutabil și modestul bazin al râului Moldova, cu ceea ce tradiția îi atribuia ca creațiune lui Dragoș.

În concluzie, teoria întemeiată în baza cronicii lui Ioan de Târnave despre „descălecatul” Moldovei prin acțiunea lui Bogdan, nu-și are suportul documentar necesar. În baza acestei constatări, tot mai tranșant s-ar impune concluzia despre lipsa de temei a „descălecatului” maramureșean al Moldovei, astfel că teoria întemeiată de D. Onciul și A. D. Xenopol despre două asemenea „descălecări”/întemeieri succesive, deosebite doar prin numele protagoniștilor lor și prin conținutul lor socio-politic se prezintă a fi artificială și nu manifestă decât calitatea de obiect al studiilor istoriografice la problema întemeierii Țării Moldovei.

Din păcate, însă, sau spre marele regret, problema influenței cronicilor ungurești asupra celor moldovenești cu ocazia elaborării în acestea din urmă a tradiției despre întemeierea Moldovei ca stat, a fost neglijată și de cei mai mulți cercetători ai problemei din perioada care s-a scurs după publicarea, în 1945, a lucrării lui Gh. I. Brătianu, pe care am examinat-o mai sus. Doar Al. Boldur a încercat să lanseze în circuit opiniile sale originale asupra intersecțiilor cronicărești moldo-ungare, expuse destul de clar încă în 1937 și repetate în 1946, mai întreprinzând o încercare în același sens în 1963 [2, p. 1099-1121], fără însă a reuși să spargă cercul istoriografic vicios format în urma difuzării aserțiunilor lui D. Onciul.

Ideile lui Al. Boldur, cu rezerve de rigoare față de fantasticul „descălecat” al Moldovei produs parcă din Galiția, au fost împărtășite și de mine concomitent cu solidarizarea mea cu identificarea făcută de Al. Xenopol a lui Laslău din cronicile moldovenești cu Ladislau al IV-lea Cumanul și punerea în legătură a faptelor datorate lui Dragoș, ca prim voievod al Moldovei, cu luptele dintre unguri și tătari din domnia acestui rege [23]. Îmbinarea acestor puncte de vedere mi se pare atât de logică, naturală și credibilă, încât nu am renunțat la ea nici în studiile mai recente consacrate primului voievod și întemeietor a ceea ce s-a numit *ab initio* Țara Moldovei, și a transcrescut în statul medieval românesc, atingând treptat hotarele sale istorice până la Nistru și Țărnul Mării Negre [22, p. 34-48, 56-68].

Neglijarea noilor abordări a condițiilor istorice, a timpului întemeierii voievodatului Moldovei și a adevăratului întemeietor al acestuia s-ar explica prin două motive principale: fie că cercetătorii implicați în studiul problemei nu le consideră ca fiind demne de atenție, ceea ce, însă, ar contraveni normelor deontologice, cercetătorul, oricine n-ar fi el, fiind obligat să facă și o prezentare istoriografică, respingând în baza argumentului ceea ce-i pare inacceptabil, fie că nu dispune de argumentele doveditoare necesare pentru a respinge opiniile cu care nu sunt de acord. Cred că nu greșesc, înclinând spre acest ultim motiv.

Că cercetarea problemei formării celui de-al doilea stat românesc extracarpatic a intrat în impas este demonstrat de faptul că în interpretarea ei s-au format anumite scheme, ca să nu spun șabloane, sau mai bine zis un cerc vicios, energia investigatorilor consumându-se în discuții sterile, care nu aduc nimic nou în cunoașterea problemei. Chiar și repetatele încercări de identificare a lui Dragoș „descălecătorul” printre purtători aceluiași nume menționat în documentele maramureșene până la plecarea lui Bogdan din Maramureș au intrat în impas, constatându-se, pe bună dreptate, că nici unul dintre aceștia (Dragoș din Bedeu, documentat în Maramureș în 1336, Dragoș

fiul lui Giula din Giulești care a condus intervenția în Moldova în 1359, fiind răsplătit pentru aceasta pe 20 martie 1360) nu are șansă să fie identificat cu Dragoș, întemeietorul voievodatului Moldovei [29, p. 413-415], fără însă a se renunța totuși la teoria „descălecătului” maramureșean al unui Dragoș neatestat de izvoarele documentare, pornind doar de la faptul că legenda despre „descălecarea” lui în Moldova se referă „cert la un personaj istoric real” [29, p. 412]. Că Dragoș întemeietorul Moldovei a fost un personaj istoric real nu încapă nici o îndoială. Doar „descălecătul” lui din Maramureș este problematic, dacă ținem cont de faptul că cronicarii moldoveni i-au atribuit lui „descălecătul” lui Bogdan în varianta exagerată și tendențioasă a lui Ioan de Târnave.

Imposibilitatea identificării legendarului „descălecător maramureșean” printre Dragoșii din Maramureș, care în realitate ar fi trebuit să ofere motiv pentru a respinge teoria respectivă și a încetă căutările primului voievod al Moldovei printre Dragoșii din voievodatul Maramureșului, i-a făcut pe unii cercetători din zilele noastre să-l nege pe Dragoș din cronicile moldovenești ca personalitate istorică, argumentându-și poziția anume prin faptul că el nu este documentat printre voievozii români maramureșeni [24, p. 113], deși nici cronicile moldovenești nu-l indică în această ipostază de voievod, arătând că el a fost ales ca voievod în Moldova. Și dacă se admite posibilitatea „unei confuzii care ține deja de câteva secole și de care știința istorică nicidecum nu se poate debarasa”, apoi ea nu ține de nume, ci de postura lui Dragoș de „descălecător” din Maramureș, preluată de cronicarii moldoveni de la Ioan de Târnave sau din altă serie ungurească similară, dezlipind-o de numele lui Bogdan și legând-o de numele lui Dragoș, astfel că nu văd nici un considerent cât de cât valabil pentru ca numele *Drăgoșeștii*, adică Dragoș și urmașul său Sas, să fie luat între ghilimele și utilizat „strict condiționat” [10, p. 30]

De imaginația autorilor ține și termenul *marcă*, cu atribui-te variabile de *graniță*, *militară*, *orientală* a Regatului Ungariei atribuit voievodatului întemeiat, așa cum prezintă tradiția indigenă, lui Dragoș. De același domeniu ține respectiv și afirmația cum că această creațiune, numită Moldova, s-ar fi datorat regelui Ungariei Ludovic I [35, p. 50; 13, p. 83-84; 12, p. 63-64; 10, p. 38, 264; 20, p. 28-29]. Căci despre o atare ispravă a regelui ungar în cauză nu există absolut nici o informație istorică, fără a mai invoca și faptul cunoscut de toți cercetătorii că Ludovic I nici nu s-a aflat cândva, nici chiar incidental, dincoace de Carpații cu excepția celor Păduroși sau Nordici peste care în 1352 s-a îndreptat cu oastea sa pentru a participa la înfruntarea cu tătarii de la Belz, și pe unde s-a retras precipitat după nereușitele lui de acolo.

Evenimentul însă nu a avut nici o tangență cu teritoriul unde se constituise și exista deja Țara Moldovei, în limite teritoriale încă destul de modeste. Nu poate trezi decât nedumerire nici interpretarea originii numelui oficial de Moldova ca datorându-se cancelariei regelui Ungariei [32, p. 308-311; 33, p. 304-308; 10, p. 7, 28-30] din simplu motiv că el este invocat pentru prima oară în cele două diplome ale regelui Ludovic I, din 20 martie 1360 și 2 februarie 1365, despre care am vorbit deja mai sus, precum și în cronica lui Ioan de Târnave. Căci în realitate, izvoarele în cauză doar constată existența, la vremea respectivă, a țării care purta numele de Moldova, fără a-i indica originea, în timp ce cronicarul unguresc atât de des menționat în prezentul studiu lasă să se înțeleagă destul de clar că Țara Moldovei, pretinsă a fi o stăpânire a Coroanei maghiare, exista de mai multă vreme, numai că fusese părăsită de locuitori din pricina „vecinătății tătarilor”, adică existența ei era mai veche decât apariția în vecinătate a tătarilor. Astfel, pentru a prezenta creația statului care purta numele de Țara Moldovei pe durata a mai bine de cinci secole ca rezultând din desprinderea din sistemul statal al Coroanei maghiare [24, p. 87] ar fi necesară mai întâi de toate o demonstrație, în baza de argumente documentate că, până la acțiunea lui Bogdan, ea într-adevăr a făcut parte din acest sistem statal. Deocamdată, însă, nici nu s-a încercat măcar o investigare pertinentă a motivelor pretențiilor de stăpânire ale regalității maghiare asupra Moldovei date în vileag doar în cele două diplome ale lui Ludovic I și, ceva mai târziu, în scrierea lui Ioan de Târnave. Fără o atare investigare, istoriografia problemei formării statului moldovenesc medieval risca să elimine din circuitul științific tradiția cronicărească indigenă și să fie pe deplin înlocuită cu tradiția ungurească al cărei temei a fost pus de cronica lui Ioan de Târnave, ceea ce se întâmplă deja, cum se observă în cazurile menționate în acest aliniat.

Ar mai putea fi menționate și alte momente, de o audiență mai mare sau mai redusă, din istoriografia națională a problemei formării Țării Moldovei, care manifestă direct influențe conceptuale ale istoriografiei ungurești asupra modului de gândire a unor istorici români. Ele însă, necesită o abordare complexă imposibilă într-un studiu tematic îngust cum este cel de față. Încheindu-l, nu pot să nu formulez o sugestie: izvoarele documentare și cronicărești de sorginte ungară din vremea respectivă trebuie folosite nu doar ca surse de informare concret-istorică, ci și ca factori de influență asupra tradiției cronicărești indigene pe care, așa cum a demonstrat încă mai bine de o jumătate de veac în urmă Alexandru Boldur, au influențat-o într-atât, încât i-au imprimat mai degrabă un caracter ungaro-fil. Cea mai gravă consecință a acestei influențe amplificată și de extrema sărăciei a izvoarelor istorice, și-a

găsit expresia în nereușita celor mai mulți cercetători de a reconstitui o imagine cât de cât clară și convingătoare în contextul căreia și-a afirmat existența cel de-al doilea stat românesc extracarpatic - Țara Moldovei.

În consecință mă văd obligat să mă solidarizez cu o observație a reputatului istoric român, Șerban Papacostea, că „istoricului care se avântă în încercarea de a desface firele încâlcite ale tradiției medievale, nu-i stă la îndemână decât o singură soluției, anume confruntarea acesteia cu realitatea istorică, reconstituită cât mai fidel cu putință pe temeiul documentației sigure. Din suprapunerea celor două planuri, cel al tradiției și cel al datelor istorice certe, se va desprinde măcar parțial, raportul dintre realitate și ficțiune în tradiția medievală, chiar dacă succesiunile cronologice vor rămâne în anumită măsură confundate în ceața confuziei de planuri caracteristice formulei arhaice de tratare a faptului istoric” [20, p. 24-25]

Cercetătorul pertinent și-ar avea sarcina evidentă de a depăși situațiile de confuzie fără, însă, a crea altele noi, forțând izvoarele istorice să mărturisească cele dorite și nu cele posibile. Și, pentru a încheia definitiv prezentul studiu, formulez câteva concluzii de generalizare, fără a le considera, însă, indiscutabile, și anume:

- nu încapă îndoială că tradiție cronicărească medievală din Moldova privind apariția ei ca stat în spațiul românesc extracarpatic, a avut două surse principale de informare: o tradiție folclorică despre întemeierea Țării Moldovei de către voievodul Dragoș la vremea când în Ungaria domnea ca rege Ladislau al IV-lea Cumanul, de o parte, și tradiția „descălecatului” maramureșean al Moldovei în frunte cu voievodul românilor maramureșeni, Bogdan, în prezentarea cronicarului Ioan de Târnave, în postura lui de notar și cronicar oficial al regelui Ludovic I de Anjou;

- în procesul elaborării tradiției cronicărești, pomenindu-se în fața a două întemeieri de țară de către două personaje diferite (Dragoș din tradiția folclorică și Bogdan din cronica ungurească), autorii primelor scrieri cronicărești indigene i-au acordat preferință întemeierii Moldovei din varianta folclorică, depășind contradicția cauzată de cronicile ungurești printr-un transfer mecanic al „descălecatului” Moldovei prin Bogdan către Dragoș, lipsindu-l pe ce-l dintâi de toată informația referitoare la fapta lui din scrierile lui Ioan de Târnave;

- ținând cont de tendențiozitatea scrierii lui Ioan de Târnave și prezentarea exagerată în opera acestuia a unei masive „descălecări” în Moldova, împreună cu Bogdan, a românilor maramureșeni, precum și de faptul transferului mecanic a „descălecatului” lui Bogdan către Dragoș – întemeietorul adevărat al voievodatului Moldovei -, urmează ca cercetarea

istorică a problemei formării celui de-al doilea stat românesc extracarpatic, să abandoneze teoria „descălecatului” Moldovei cu referirea nu doar la Dragoș, ca prim voievod al Moldovei, ci și la Bogdan, care a trecut din Maramureș în Moldova doar în compania fiilor săi cu nume necunoscute și nu a întemeiat voievodatul Moldovei, care exista deja mai bine de o jumătate de secol, ci a condus mișcarea românilor moldoveni pentru îndepărtarea supremației, pretinse sau reale, a regalității ungare.

În ceea ce privește motivele pretențiilor regilor Ungariei de stăpânire asupra Moldovei, ele necesită un studiu aparte în vederea stabilirii temeiului istoric al lor și condițiilor concret istorice în care ele și-ar găsi justificarea. Asupra acestui subiect intenționez să mă aplec în timpul cel mai apropiat și sunt convins că și investigarea lui va oferi temei pentru noi concluzii decât cele existente și tirajate, conștient sau din inerție, în istoriografia problemei formării Țării Moldovei.

Referințe bibliografice:

1. Andreescu, Ștefan, *Începuturile istoriografiei în Moldova. În: Ștefan cel Mare și Sfânt 1504-2004. Portret în istorie*. Sfânta Mănăstire Putna (Suceava: Edit. Musatinii), 2003.
2. Boldur A. V. *Cronica slavo-moldovenească din cuprinsul letopisei ruse Voskresenski*. In: „Studii. Revista de Istorie”. București, 1963, nr. 5, p. 1099-1121.
3. Boldur, A. *Istoria Basarabiei*. Ediția a II-a. București: Edit. Victor Frunză, 1992.
4. Boldur, A. *Întemeierea Moldovei. Cu prilejul lucrării d-lui Gheorghe I. Brătianu*. In: „Studii și cercetări istorice”. S. N. Vol. II (XIX). Iași, 1948, p. 174-193.
5. Brătianu, Gheorghe I. *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Valeriu Râpeanu, Chișinău: Cartea moldovenească, 1991.
6. Conduratu, Grigore. *Relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ungaria până la anul 1526*. București, 1898.
7. *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*. Ediție revizuită și completată de P. P. Panaitescu, București: Edit. Academiei, 1959.
8. *Documenta Romaniae Historica. D. Relații între Țările Române*. Vol. I. București: Edit. Academiei, 1977.
9. Eliade, M. *Aspects du mythe*. Paris, 1963.
10. Eremia, Ion. *Statutul juridic internațional al Țării Moldovei (de la origini până la începutul secolului al XVI-lea)*. Chișinău: Pontos, 2010.
11. Feier, G. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Vol. V, 3. Buda, 1830.

12. Giurescu, Constantin C. *Târguri sau orașe și cetăți moldovene. Din veacul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*. Ediția a II a. București, 1997.
13. Giurescu, Constantin C. *Transilvania în istoria poporului român*. București, 1967.
14. [Hurmuzaki] *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudokiu de Hurmuzaki și publicate de Nicolaie Donsușianu*. Vol. I. Partea 1. București, 1887.
15. Mihalyi de Apșa, I. *Diplome maramureșene din secolele XIV-XV*. Maramureș – Szighet, 1900.
16. Onciul, Dimitre. *Dragoș și Bogdan fundatorii principatului moldovenesc*. In: *Idem, Scrieri istorice*. Ediție critică îngrijită de Aurelian Scurditeanu. Vol. I. București: Editura științifică, 1968, p. 89-130.
17. Onciul, Dimitre. *Originile principatelor române*. In: *idem, Scrieri istorice*. Ediție critică îngrijită de Aurelian Scurditeanu. Vol. I. București: Editura științifică, 1968, p. 560-715.
18. Panitescu, P.P. *Din istoria luptei pentru independența Moldovei. Primele lupte pentru independență ale Țărilor Române*. In: „Studii, Revista de istorie”. București, 1956, nr. 4, p. 95-115.
19. Panova, Tatiana. *Soarta mării cneaghine Elena, fiica lui Ștefan cel Mare*. Traducere din limba engleză de Maria Magdalena Szekely, In: *Ștefan cel mare și Sfânt. 1504-2004. Atlet al credinței creștine*. Sfânta Mănăstire Putna (Edit. Musatinii) 2004, p. 465-471.
20. Papacostea, Șerban. *Geneza statelor românești: schiță istoriografică și istorică*. In. *idem, Geneza statului în Evul Mediu românesc*. Cluj-Napoca: Edit. Dacia, 1988, p. 8-32.
21. Papacostea, Șerban. *Românii în secolul al XII-lea. Între cruciată și Imperiul mongol*. București: Edit. Enciclopedică, 1995.
22. Parasca, Pavel. *Moldovlahica*. Chișinău: Cartdidact, 2009.
23. Parasca, P. F. *Внешнеполитические условия образования Молдавского феодального*. Кишинев: Штиинца, 1981.
24. Pecican, Ovidiu. *Arpadeni, angevini, români. Studii de medievistică central-europeană*. Cluj-Napoca, 2001.
25. Pecican, Ovidiu. *Dragoș Vodă – originile ciclului legendar despre întemeierea Moldovei*. In: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj”. T. XXXIII. Cluj-Napoca, 1994.
26. Pecican, Ovidiu. *Etapele consemnării legendei lui Dragoș și semnificațiile lor*. In: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj”. T. XXX. Cluj-Napoca, 1990-1991.
27. Pecican, Ovidiu. *Troia, Veneția, Roma. Studii de istoria civilizației europene*. Cluj-Napoca, 1998.
28. Petri Ranzani, *Epitome rerum Hungaricarum, per indices descripta a I. Sanbuco*. In: *Scriptores rerum Hungaricarum*. Edit. G. I. Schwandtner. Pars. I. Tyrnaviale, 1765.

29. Rezachevici, Constantin. *Cronologia critică a domniilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881*. Vol. I. Secolele XIV-XVI. București: Edit. Enciclopedică, 2001.
30. Sălăgean, Tudor. *Transilvania și invazia mongolă din 1285*. In: *Românii în Europa medievală*. Brăila: Edit. Istros, 2008, p. 271-282.
31. Simonescu, Dan. *Tradiția istorică și folclorică în problema „întemeierii” Moldovei*. In: *Studii de folclor și literatură*. București: Edit. Academiei, 1967, p. 27-44.
32. Spinei, Victor. *Moldova în secolele XI-XIV*. [Ediția a II-a]. Chișinău: Universitas, 1994.
33. Spinei, Victor. *Terminologia politică a spațiului est - carpatic în perioada constituirii statului feudal de sine stătător*. In: idem, *Universa Valahica. Românii în contextul politic internațional de la începutul mileniului al II-lea*. Chișinău: Cartdidact, 2006, n. 297-318.
34. Simanschi, Leon. *Istoriografia româno-slavă din Moldova. I. Lista domnilor din a doua jumătate a secolului XIV*. In: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol”. T. XXI. Iași, 1984, p. 119-134.
35. Ștefănescu, Ștefan. „Întemeierea” Moldovei în istoriografia românească. In: „Studii. Revista de Istorie”, București, 1959, n. 6, p. 35-52.
36. Thwroc, Ioannis de... *Chronica Hungarorum. Ab origine gestis inserta simul Chronica Ioannis Archidiaconi de Kikullew*. In: *Scriptoris rorum Hungaricarum*. Ed. G. I. Schwandtner. Pars I. Tyrnavial, 1765.
37. Ureche, Grigore. *Letopiseșul Țării Moldovei*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu. București: Edit. de Stat pentru Literatură și Artă [1956].
38. Ursu, Ion. *Relațiile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ștefan cel Mare*. Piatra Neamț, 1898.
39. Vuia, Romul. *Legenda lui Dragoș*. In: „Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj” T. I. 1921-1922.
40. Xenopol, A. D.. *Istoria românilor din Dacia Traiană*. Ediția a IV-a. Vol. II. *De la întemeierea Țărilor Române până la moartea lui Petru Rareș 1546*. Text stabilit de Nicolae Stoicescu și Maria Simionescu. Note, comentarii, prefață, indice și ilustrație de Nicolae Stoicescu. București: Edit. Științifică, 1986.